

Kuşadası Turizminin Gelişimi: Tarihsel Bir Değerlendirme

Tourism Development in Kuşadası: A Historical Perspective

Erdal ARSLAN*

*Dr., Bağımsız Araştırmacı, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yunus Emre Kampüsü, 26210, Tepebaşı, Eskişehir.

E-posta: erdalarслан09@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5791-2073

MAKALE BİLGİLERİ

Makale İşlem Bilgileri:

Gönderilme tarihi: 21 Nisan 2023

Birinci düzeltme: 20 Mayıs 2023

Kabul: 06 Haziran 2023

Anahtar sözcükler: Destinasyon yaşam seyri, Turizm tarihi, Turizm gelişimi, Kuşadası.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 21 April 2023

Resubmitted: 20 May 2023

Accepted: 06 June 2023

Key words: Destination life progress, Tourism history, Tourism development, Kuşadası.

ÖZ

Turizm destinasyonları dinamik ve yaşam içerisinde değişime uğramaktadır. Bu araştırma, cumhuriyet dönemi turizmde önemli yer tutan ve Türkiye'nin öncü turizm destinasyonlarından biri olan Kuşadası'nın tarihsel gelişimini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden belge incelemeden yararlanılmıştır. Veri kaynağı olarak, Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi tarafından yürütülen "Türkiye Turizmi Sözlü Tarihi" projesinin deşifre metinleri kullanılmıştır. Üç aşamalı analiz sürecinde başlangıç, odak ve kuramsal kodlama adımları izlenmiştir. Araştırma sonuçları Kuşadası'nın gelişiminin; 1930-1960 döneminde doğuş, 1961-1989 döneminde büyüme ve gelişme, 1990-2014 döneminde ise olgunlaşma aşamalarıyla gerçekleştiğini göstermiştir.

ABSTRACT

Tourism destinations are dynamic and evolve over time. The purpose of the current research is to examine the historical development of Kuşadası which is one of the leading tourism destinations of the country during republic period. The study was conducted in qualitative approach using document analysis method. Transcripts of the project titled "Oral History of Türkiye Tourism" which was carried out by Anadolu University Faculty of Tourism served as data source of the research. Three-stage analysis process including initial, focus, and theoretical coding was applied in the study. Study findings indicate the tourism development stages of Kuşadası as follows; emergence between 1930-1960, expansion and development between 1961-1989, and finally, maturation between 1990-2014.

GİRİŞ

Dinamik bir turistik ürün olan destinasyonlardaki zaman içerisinde ortaya çıkan değişim, ziyaretçi tercih ve ihtiyaçlarına, destinasyonun fiziksel yapısına bağlı olarak oluşmakta ve destinasyonun yaşam seyri hakkında ipuçları vermektedir (Noronha 1976; Butler 1980). Benzer şekilde destinasyonu tercih eden turistlerin davranış biçimleri (Plog 1974), sayıları ve ziyaret biçimleri (Cohen 1972); yerel halk-turist arasındaki iletişim biçimi (Doxey 1975 Eylül), destinasyonu ziyaret eden turist profilleri de (Christaller 1963) destinasyonların yaşam seyri hakkında bulgular sun-

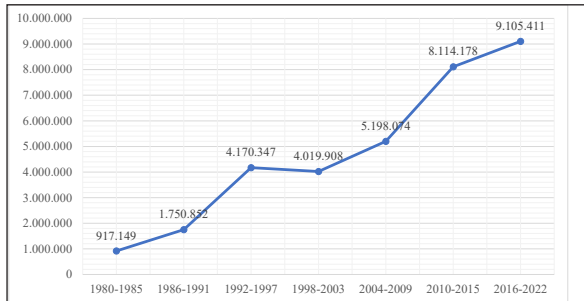
maktadır. Bu çalışmada Türkiye turizm pazarının köşe taşlarından ve en eski destinasyonlarından biri olarak, önemli değişim ve dönüşümler geçiren bunun yanı sıra turizmde 1930'lu yıllardan bugüne yaklaşık yüz yıllık serüvenini devam ettiren Kuşadası'nın turizm gelişimi ele alınmıştır. İlgili alanyazındaki destinasyon yaşam seyri ele alan çalışmalar Butler (1980; 2006) destinasyonların duraklama ve düşüş yaşadıkları için yeniden canlandırılması gerektiğini vurgulamasına karşın, Şekil 1'de ve çalışmanın ilerleyen süreçlerinde de görülebileceği üzere Kuşadası turizmde dikkat çekici bir duraklamanın ve/veya düşüşün meydana gelmediği gibi sonrasında

ise yeniden bir canlandırma sürecine girilmediği görülmektedir.

Bu açıdan Kuşadası'nın tarihsel süreçteki gelişimi tekrar eden bir döngüden çok bir ilerleyişi çağrıştırmaktadır. Bununla birlikte araştırmada Kuşadası'nın turistik yaşam seyri yalnızca yıllar içinde ziyaretçi sayıları ile değil aynı zamanda kendi toplumsal bağlamında değerlendirilmiş; ilgili alanyazında benzer araştırmalar çerçevesindeki benzerlikleri ve farklılıkları tartışılmıştır. Araştırmada Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi tarafından yürütülen "Türkiye Turizmi Sözlü Tarihi" projesinin deşifre metinlerinden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçları Kuşadası'nda turizm gelişiminin; 1930-1960 döneminde doğuş, 1961-1989 döneminde büyüme ve gelişme, son olarak 1990-2014 döneminde ise olgunlaşma aşamalarını izleyerek gerçekleştiğini göstermiştir. Bu bulgular, geçmiş araştırmalarla benzerlikler yanında farklılıklar olduğuna da işaret etmektedir. Araştırma sonuçları Kuşadası turizminin yaşam seyri ile ilgili bir bütün olarak uygulayıcılara, yöneticilere ve politika yapıcılara dikkat çekici bilgileri sağlamaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Turizm destinasyonları zaman içinde değişime uğradıkları için (Aji ve Kusumawanto 2020) bu durum turizm gelişimini kuramsal olarak yapılaşma, ekonomik gelişim, ziyaretçi sayılarındaki değişim, pazarlama ve reklam faaliyetleri gibi çeşitli yönleriyle incelemeye olanak tanıyan yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. İlgili alanyazında destinasyonların yaşam seyrini belirli turistik alan-

Şekil 1. Kuşadası Ziyaretçi Sayısı

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023) Konaklama İstatistikleri verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

lar çerçevesinde inceleyerek model oluşturan bir dizi çalışma bulunmaktadır (Christaller 1963; Cohen 1972; Plog 1974; Doxey 1975 Eylül; Noronha 1976; Butler 1980). Farklı alan araştırmacılarının farklı yer ve zamanlarda gerçekleştirdiği bu araştırmalarda, incelenen destinasyonların yaşam seyrinin farklı süreç ve aşamalarda ele alındığı görülmektedir.

Planlamacı ve coğrafyacı Christaller (1963) tanınırlığına bağlı olarak destinasyonların gelişim süreçlerini kavramsallaştırmıştır. Destinasyonu ziyaret eden farklı özellikteki turistleri turist psikolojisi üzerinden ele alan Plog (1974), destinasyonda meydana gelen toplumsal ve çevresel değişimler ile turistik hareketlilikler arasındaki ilişkiyi göz ardı etmiştir. Benzer şekilde uluslararası turizm hareketliliklerine katılan turistleri, gidilen yeri ve kurulan ilişkileri temel alarak gerçekleştirdiği sınıflandırmada Cohen (1972), önceki araştırmacılar gibi turizmin çeşitli etkilerine değinmeyi ihmal etmiştir. Yerel halk ve turist ilişkileri üzerinden gerçekleştiği sınıflandırmada Doxey, çağdaşları olan diğer araştırmacıların eksik bıraktığı noktalardan çevresel etkilere yoğunlaşırken turizmin toplumsal değişimler üzerindeki etkisine yer vermemektedir (Mason 2008).

Çalışmasını Forster, Cohen ve Greenwood gibi araştırmacıların çalışmalarına dayandıran Noronha (1976), destinasyon yaşam seyrine; destinasyon, yerel halk ve turistler üzerinden bir bütün olarak, oldukça kapsamlı bir yaklaşımla açıklık getirmektedir. Turistik alanların gelişimini destinasyonun pazar yapısı, morfolojisi ve dinamikleri açısından tartışan ve analiz eden araştırmacılar Gilbert, Ogilvie, Pimlott, House ve Barratt gibi araştırmacılar tarafından etkilenen Butler (1980; 2006) gerçekleştirdiği araştırma modelinde destinasyon yaşam seyrine kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. Ancak destinasyon yaşam seyrini doğrusal bir süreç olarak ele alması ve süreçler arası geçişin açık olmaması nedeniyle eleştirilmektedir (Getz 1992; Aji ve Kusumawanto 2020). Bu araştırmalar ışığında, turistik destinasyonların tarihsel yaşam seyrinin kendi gelişim dinamiklerinden hareketle bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ge-

liştirilen modellerin, benzer çalışmalar için belirli ölçüde yönergeler sunabilme yeteneklerine rağmen, her destinasyon için bütüncül ve kapsayıcı bir bakış açısı sağlamakta yetersiz kaldıkları düşünülmektedir. Bu çalışmada edilen bulgular, bu yönde bilgiler sunmaktadır.

İNCELEME YAKLAŞIMI

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından belge incelemesinden yararlanılmıştır. Anadolu Üniversitesi bünyesinde 2012-2015 yılları arasında yürütülen “Türkiye Turizm Tarihi Projesi” kapsamında 2018 yılında bir kitap serisi olarak yayımlanan ve 1923-2014 yıllarına ilişkin çeşitli verileri içeren görüşme deşifreleri, veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Belge analizi, araştırmacının müdahalesi olmaksızın kaydedilmiş metin ve görüntülerin, nitel araştırmalardaki diğer analitik yöntemler gibi anlayış kazanmak, anlamları ortaya çıkarmak ve/veya ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesine ve yorumlanmasına yönelik sistematik bir prosedürdür.

Araştırmacıların uzun yıllar ilgi göstermediği belge verileri (Bowen 2009), son yıllarda çeşitli araştırmalarda başvurulan kaynaklar olarak dikkat çekmeye başlamıştır (Kozak ve Coşar 2017; Türktarhan vd. 2022). Bu araştırma kapsamında veri olarak kullanılan metinleri sağlayan ve proje kapsamında görüşme yapılan kişiler, uzun yıllar yaşamının tamamını veya önemli bir kısmını Kuşadası’nda geçiren ve ilçeye turizm bağlamında çeşitli katkılar sunan bireylerdir (Tablo 1).

Kuşadası’nın tarihsel süreçteki değişimi, destinasyon yaşam seyrinin modellendiği benzer araştırmalar (Christaller 1963; Cohen 1972; Plog 1974; Doxey 1975 Eylül; Noronha 1976; Butler 1980) temel alınarak değerlendirilmiştir. Veri analiz süreci öncesi araştırmacının verilere aşina olması amacıyla katılımcılara yöneltilen sorular gözden geçirilmiştir. Görüşme verileri; doğrudan Kuşadası turizm tarihini içermesi nedeniyle veri analiz sürecinde kayıpların meydana gelmesi için nitel veri analizi programı olan MAXQDA 2020 kullanılarak Tablo 2’de örneklendirilen,

Tablo 1. İnceleme Kapsamına Alınan Kaynak Kişi Verileri*

İsim	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Eğitim	İkamet (Yıl)
Adnan Şenol	Erkek	-	Kaptan	Ortaokul	43
Ahmet Kireç	Erkek	72	Esnaf	Lise	72
Ajlan Kartoğlu	Erkek	65	Otel Müdürü	Lisans	38
Ayşe Şerifoğlu	Kadın	58	Yerel Yönetim	Lisansüstü	22
Cahit Şimşek	Erkek	82	Acenta Müdürü/Rehber	Lisans	42
Cemile Taka	Kadın	64	Deniz Taşımacılığı	Ortaokul	64
Erdoğan İstanköylü	Erkek	77	Emekli Turizm Bakanlığı Müşaviri	Lisans	-
Erol Erdem	Erkek	69	Emekli Esnaf	Lise	69
Hatice Kavafoğlu	Kadın	69	Emekli Esnaf	Lise	55
Mehmet F. Uçargönül	Erkek	68	Turizm İşletmecisi	Lise	35
Mehmet Mumcu	Erkek	62	Turizm İşletmecisi	Lise	52
Müjgan Şavkay	Kadın	87	Emekli Öğretmen	Lisans	63
Nadire Köken	Kadın	74	Turizm İşletmecisi	Lise	44
Nilgün Şirin	Kadın	64	Acenta İşletmecisi Turist Rehberi	Lisans	-
Osman E. Çolakoğlu	Erkek	50	Akademisyen	Lisansüstü	26
Ömer Germen	Erkek	64	Doktor	Lisansüstü	33
Ömer T. Sağnak	Erkek	78	Eski Belediye Başkanı	Lisansüstü	46
Rıdvan Kavi	Erkek	61	Acenta Çalışanı	Lise	36
Tacettin Özden	Erkek	51	Otel Müdürü	Lisans	24

* Katılımcılar, bundan sonraki kısımlarda isim-soy isimlerinin baş harfleri ile anılacaktır.

Charmaz (2006) tarafından önerilen başlangıç, odak ve kuramsal kodlama prosedürü izlenerek kodlanmıştır.

Veri analizlerinin güvenilirliğini arttırmak amacıyla inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlılık ve doğrulanabilirlik ölçütlerinden yararlanılmıştır (Lincoln ve Guba 1985; Cope 2014; Arslan 2022; Enworo 2023). Buna göre çalışmada, araştırma sürecinin okuyucu tarafından izlenebilmesi ve güvenilirliğinin denetlenebilmesi için veri kaynağına ve yorumlamalara ilişkin kapsamlı raporlamalar yapılmış; ayrıca analiz süreçlerine ilişkin ham veriler saklanmış (tutarlılık); verilerin okuyucu tarafından doğrulanabilirliğini sağlamak için veri analiz süreci ve buna bağlı olarak oluşan kategoriler birer örnekle açıklanmıştır (doğrulanabilirlik). Araştırma bulgularının Kuşadası'nda uzun yıllar yaşayan ve turizmde faaliyette bulunan katılımcıların verdiği bilgiler

olması ve bulguların yayımlanmış bir kaynağa dayandırılması inandırıcılığı sağlayan diğer bir önemli bir ölçüttür. Son olarak aktarılabirlik ölçütünün sağlanabilmesi için araştırma bulgularının ilişkilendirildiği kategoriler kapsamlı biçimde açıklanmıştır.

BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında Kuşadası turizminin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünü içeren dört temel kategori ile bu kategorileri oluşturan alt kategorilere yer verilerek bulgular raporlanmaktadır.

Doğuş: 1930-1960 dönemi

Kuşadası turizminin 1930-1960 dönemini kapsayan ve başlangıç dönemini işaret eden bulguların temelinde; *sektör öncesi dönem, toplumsal ilişkiler*

Tablo 2. Görüşme Verileri Analiz Süreci

Deşifre Metni	Başlangıç Kodlaması	Odak Kodlama	Kuramsal Kodlama
<i>Kuşadası'nın bir kere çok güzel bir iklimi var, ismi var, çevresinde ciddi bir değer var. Bir Efes, Meryem Ana falan gittiğiniz zaman tarihi İyonya'nın merkezinde, antik devletlerin bulunduğu bir yerin ortasında, merkezinde, düzel bir havaalanı var, havaalanı çok yakın. Dolayısıyla Kuşadası'nın çok fazla avantajı var.</i>	İklim, coğrafi konum, tarih, kültür	Özgün turizm çekicilikleri	Doğuş: 1930-1960
<i>Biz temmuz ayında Kıbrıs Harekâtı başladı, ta bir dahaki mart ayına kadar limandan dışarı tekemizi çıkartamadık. 1974 senesinde</i>	İhtilal, savaş, arz-talep dengesizliği, enflasyon	Krizler	Büyüme ve Gelişme: 1961-1989
<i>Yani bugün 75 euro verdiği zaman beş yıldızlı otelde tatil yapabiliyorsunuz, her şey dahil. O zaman niye gelip iki yıldızlıda kalsın 10 Euro'ya çünkü dışarı vereceği para çok daha fazla. Eee beş yıldızlı otellerin sunduğu hizmetler, bir turistin isteyebileceği her şey var. Gece aktiviteleri var, gündüz aktiviteleri havuz başı var, deniz var, mutfak açık büfe, içki serbest...</i>	Her şey dahil sistem, kurvaziyer turizmi, yeni kurumsal tesisler	Endüstriyelleşme	Olgunlaşma: 1990-2014

ve sosyal yapı, özgün turizm çekicilikleri, düzensiz turizm hareketlilikleri ve çalışma alanları kategorileri ekseninde oluştuğu belirlenmiştir (Şekil 2). Araştırma bulguları, ilgili alanyazında yer alan araştırma sonuçları ile karşılaştırıldığında benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Belirli bir bölgenin turistik bir destinasyon kimliği kazanması öncesindeki dönemde, özgün turizm çekicilikleri, toplumsal ilişkiler ve sosyal yapı bağlamındaki bazı özellikleriyle az sayıda düzensiz turisti cezbediği anlaşılmıştır (Christaller 1963; Plog 1974; Doxey 1975 Eylül; Noronha 1976; Butler 1980).

Sektör Öncesi Dönem: Genel Durum

Sektör öncesi dönem, turistik hareketlilikler öncesi Kuşadası turizmini tetikleyici unsurların değerlendirilmesiyle ilgili belirlenmiş bir kategoridir. Bu bağlamda katılımcı ifadelerinin yoğunlaştığı unsurlar; *liman, reklam-pazarlama, kür turizmi ve kutsal yolculuklar* olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre katılımcı ifadeleri henüz turistik hareketlerinin başlamadığı 1900'lü yılların erken dönemlerinde, Yunan Adaları'na günübirlik tekne turları gerçekleştirildiğini göstermiştir:

H. Reis, dedem, Yunanistan'la, Yunan Adası Samos'la burası arasında gelip giden tekneler koymuştu, 1915-1920-1930 seneleri. (E.E.)

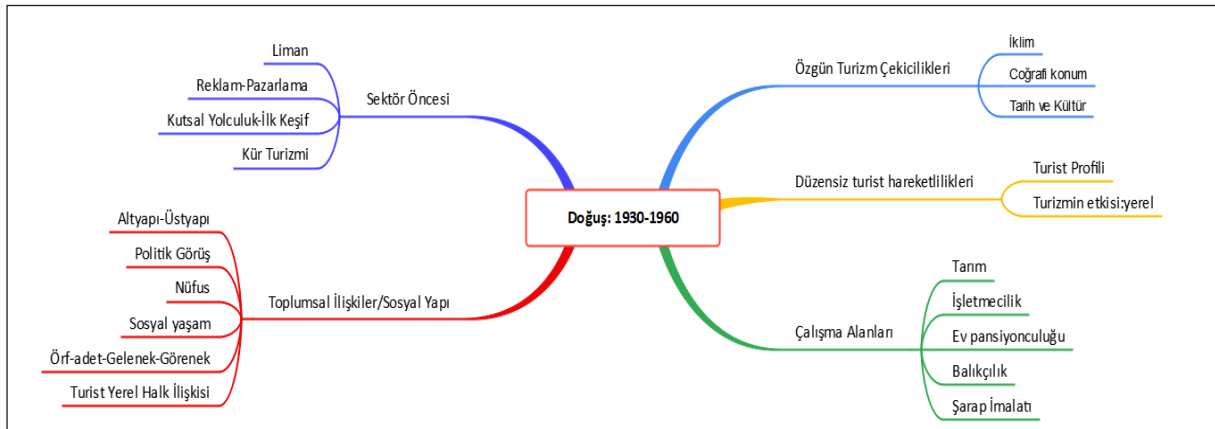
Denize kıyısı olan ve yerel halkın belirli oranda ticaret yaptığı kentin limanının olmadığı O.E.Ç'nin şu ifadeleriyle karşılık bulmaktadır:

Kuşadası'na ilk kurvaziyer gemi geldiği zaman burada herhangi bir liman yokmuş. O tarihlerde balıkçı tekneleriyle turistleri sahile getirip buradan [...] götürüyorlarmış. İki yıl kadar böyle devam ediyor.

Önemli bir liman ilçesi olan Kuşadası'nda liman temelinin 1958 yılında atılmaya başlandığı C.T.'nin açıklamalarından anlaşılmaktadır: "1958 yılında babam belediye başkanıydı 1960 yılına kadar. 1958 yılında limanın temeli atıldı". Sektör öncesi dönemde Kuşadası'nın, günümüz kür turizmi olarak nitelendirilebilecek amaçlarla uzun yıllar çevre illerden ziyaretçi ağırladığı M.M.'nin şu ifadeleriyle somutlaşmaktadır:

Romatizma için Aydın'dan, denizden kuma girmeye gelirlerdi kadınlar. Mezarıcı dediğimiz adamlar, kaç kişi gelecekte kumu kazıp yer açarlardı. Gelirdi sabah kadınlar şalvarlarla, mayo yoktu. Şalvarla tuzlu suya girip çıkardı; tedavi amaçlı. İçmeler mesela. Bağırsakta tenya olanlar falan. Kuştur'un üzerinde karşı sahilde içmeler vardı. İçmeler dediğimiz tuzlu, yavansı bir su, bağırsakları, mideyi temizliyormuş, aç karna içenlerin bağırsaklarını temizlermiş.

Efes'e gerçekleştirilen kutsal yolculukların, Kuşadası turizminin keşfine zemin oluşturduğu söylenebilir. Kuşadası ile Efes Antik Kenti'nin birbirine yakın mesafede konumlanması ve geçiş

Şekil 2. Kuşadası Turizminin Doğuş Dönemi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

rotasına alınmasıyla bölgenin ziyaretçiler tarafından keşfedilmesini sağladığı katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olarak A.Ş.'nin şu ifadeleri dikkat çekicidir:

Gelip gidenler arttıkça, Efes'in adı duyuldukça, Efes'in de kıyı şehri Kuşadası olunca, Kuşadası'nın en büyük reklamını Efes yaptı bana göre. Gemilerin gelmesi Efes'i ziyaret etmek için, [...] insanlar Kuşadası'na geldi Efes'i görmeye gitti.

1900'lü yıllara dayanan Efes ziyaretlerinin katkısıyla bölgenin görülmeye değer manzaraları ve iklimi (Turner ve Ash 1975), sektörleşmenin oluşmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Özgün Turizm Çekicilikleri

Özgün turizm çekicilikleri kategorisi, katılımcıların Kuşadası'nı var eden otantik özelliklerine dikkat çeken unsurlarla ilgilidir. Bu bağlamda üzerinde en sık durulan unsurlar arasında *iklim, coğrafi konum ve tarih* bulunmaktadır. Ege'de Antik Yunan dönemine ait çeşitli tarihi ve kültürel anıtların bulunması 1900'lü yılların ilk çeyreğinden itibaren bölgeyi bir ziyaret merkezi hâline getirmiş (Turner ve Ash 1975), Kuşadası ise turizm hareketlerinin başlangıç temellerinin atıldığı bu dönemlerde yukarıda sıralanan özellikleri ile bir geçiş noktası olarak turistlerin tanıştığı bir destinasyon olmuştur. Bu özellikler çerçevesinde katılımcılardan O.E.Ç.:

Biliyorsunuz Efes Antik Kenti var yakınımızda. Meryem Ana'nın yaşadığı yer olarak belirtilen bir yer var. Bu civara bakarsanız o kadar çok sayıda antik kent görürsünüz ki Didim, Milet, Pirien, Efes, Magnesia... Bunlar ilk etapta benim aklıma gelenler" ifadelerini kullanmıştır. Kuşadası'nın özgün turizm çekiciliklerini T.Ö. ise, "Kuşadası'nın bir kere çok güzel bir iklimi var, ismi var, çevresinde ciddi bir değer var. Bir Efes, Meryem Ana falan gittiğiniz zaman tarihi İyonya'nın merkezinde, antik devletlerin bulunduğu bir yerin ortasında, merkezinde, güzel bir havaalanı var, havaalanı çok yakın. Dolayısıyla Kuşadası'nın çok fazla avantajı var.

ifadeleriyle dile getirmiştir.

Sosyal İlişkiler ve Toplumsal Yapı

İki veya daha fazla birey arasındaki sosyal ilişkiler (Umberson ve Karas Montez 2010) ve siya-

set, eğitim, sağlık, din, konstrüksiyon gibi çeşitli birimlerden oluşan yapılarla ilgili gelişmeler toplumsal yapı (Karakaş vd. 2007) çerçevesinde değerlendirilebilir. Turistik olarak henüz gün yüzüne çıkmamış küçük bir ilçe iken Kuşadası'nın toplumsal ilişkiler ve sosyal yapısı ile ilgili katılımcıların en sık dikkat çektiği konular arasında *altyapı-üstyapı, politik görüş, nüfus, sosyal yaşam, örf-adet-gelenek-görenek ve turist-yerel halk ilişkisi* kategorileri yer almıştır. Buna göre turizm hareketlilikleri öncesi dönemlerde muhafazakâr bir görüşe sahip olan toplumun zaman ilerledikçe daha liberal bir düşünüyapıya sahip olmaya başladığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan, Kuşadası halkının güven esasına dayalı bir sosyal ilişki anlayışlarının ve ortak sembolik dillerinin var olduğu M.M.'nin şu ifadeleriyle anlaşılmaktadır: "Bizde kapılarda ip varsa bağlı şekilde, evde kimse yok demektir. İp yoksa girip çıkarsın".

Anlatılara dayanarak Kuşadası'nın mevcut olanaklarıyla kıyaslandığında o dönemlerdeki zorlu yollar nedeniyle ulaşımın zor ve toplumsal yapının önemli bileşenlerini oluşturan hastane ve sağlık ocağı gibi kurumların yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu konudaki düşüncelerini H.K.:

Mesela Söke'deki çevredeki ören yerlerine yol bile yokken o zaman dernekler kuruldu ve birtakım ekonomik şeyler bir araya getirildi ve yol yapıldı"; A.K. ise; "Eskiden bir tek doktorumuz vardı, daha sonradan Amerika'ya gitti, sonra iki doktor oldu, onlar doktorluğu idare ediyordu.

şeklinde dile getirmiştir. Turizm hareketliliklerinin henüz başlangıcı denilebilecek dönemlerde nüfusun yaklaşık 2.500-3.000 dolaylarında olduğu belirtilen (M.M) Kuşadası, kısa zaman içerisinde, Türkiye'nin çeşitli illerinden göç alarak ilk genişlemeyi deneyimlemiştir; "Karadenizliler buraya geldiler ve [...] müteahhidiz dediler. Onlara işçi olarak da doğulular geldiler" (M.Ş.).

Katılımcı ifadeleri, Kuşadası turizminin doğuş döneminde sosyal ilişkilerin turizm hareketlerinden henüz etkilenmediğini, kültürel öğelerin belirgin bir şekilde yansıtıldığını, ziyaretçiler ile yerel halk etkileşiminin yüksek olduğunu ve her iki tarafın karşılıklı olarak memnun kaldığını göstermektedir (Christaller 1963; Plog

1974; Doxey 1975 Eylül; Noronha 1976; Butler 1980;). Ayrıca turistik olanakların yetersizliğine rağmen ilk turistlerin Kuşadası'ndan oldukça memnun ayrıldıkları ve bu ziyaretlerden yerel halkın oldukça memnun olduğu da anlaşılmaktadır. Bu çerçevede ulaşılan bulgular arasında N.Ş.'nin şu ifadelerine yer verilebilir: "Bütün bu imkânsızlıkların içinde insanlar çok mutlu ayrılıyorlardı. Kuşadası'ndan çünkü hep birebir, dediğim gibi bir misafir ağırlama vardı".

Çalışma Alanları

Turizmin çeşitli sektörleri geliştirdiği ve bunlar için talep oluşturduğu, yeni işler yarattığı, istihdamı arttırdığı ve yeni yatırımları çektiği yaygın olarak kabul edilse de (Figini ve Patuelli, 2022), plansız turizm gelişiminin bazı sektörlerin ve işlerin yok olmasını beraberinde getirdiği not edilmelidir. Bu çalışmada da Kuşadası için benzer durum tespit edilmiştir. Turistik faaliyetler öncesi zamanlarda yerel halkın önemli bir bölümünün *tarım, balıkçılık ve şarap imalatı* ile uğraştığı; az sayıda yerel ve yabancı turistlerin ziyaretlere başlamasıyla *buna ev pansiyonculuğunun* dahil edildiği ve son dönemlerde *işletmecilik* alanında hızlı bir artışın meydana geldiği belirlenmiştir. Tarımdan işletmeciliğe doğru bir seyir izleyen bu dönemdeki çalışma alanları arasında ağırlıklı olarak *tütün tarımı ve zeytinciliğin* olduğu görülmüştür. Yerli halkın hasat dönemlerinde belirli sürelerle evlerinde kalmamaları nedeniyle çevre illerden gelen yerli ziyaretçilere kiralamayla profesyonel olmayan ev pansiyonculuğu başlamıştır. Katılımcılardan M.M. bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır:

Ankara'dan, İstanbul'dan bir iki ay biz tütün tarlalarına gittiğimiz için bahçelerde o evleri kiraya verirdik bir ay. Anahtar bırakırsın yatak yorganla. O şekilde, biz de kapılar kapanmadı.

Burada aynı zamanda ilgili dönemde güvene dayalı toplumsal yaşam ortamının hâkim olduğu çıkarımı yapılabilir.

Ziyaretçi sayılarındaki ve turizm hareketliliklerindeki nispi artış, turizm faaliyetlerindeki fırsatlara yönelik farkındalığı arttırırken zirai faaliyetlerin azalmasına yol açmıştır:

Gençliğimiz, çocukluğumuzda tütün tarlaları ve tütün bittiği an zeytinlikler vardı. Zeytinler artık azaldı bu inşaatlardan. Tütün bitti mi hemen zeytine geçerdik. Zeytinde bir yıl olur, bir yıl olmazdı. Zeytinle uğraşırdık (M.M.).

H.K. turizm öncesi yerleşik halkın uğraş alanlarını şöyle açıklamıştır:

Çiftçilik, zaten hepsi çiftçiydi buradakilerin. Zeytin ve tütün. Bütün işleri oydu. Turizm sonra oldu. Kuşadası'nın yerlisinin yaptığı iş tüncülük ve zeytincilik.

Daha sonra başlayan turizm faaliyetleri arasında katılımcıların ağırlıklı olarak dile getirdiği mesleki alanlar; konaklama, seyahat ve yiyecek-içecek işletmeciliği olarak sıralanmıştır. İşletmecilik faaliyetlerinde meydana gelen hızlı gelişimlerde yalnızca yerliler değil, yabancı girişimcilerin yatırımları da yer almaktadır. Bu sonuç belirli bir destinasyonun turistik yaşam seyrini inceleyen benzer araştırma sonuçlarından ayrılmaktadır. Nitekim bu araştırmalarda henüz doğuş aşamasında olan bir kentin yerel yatırımcıların girişimleriyle büyüyeceğine dikkat çekilmektedir (Doxey 1975 Eylül; Noronha 1976; Butler 1980).

İşletmecilik faaliyetlerinden ilk girişimler arasında yemeklerin evde hazırlanarak, satışa sunulduğu küçük lokantalar yer almaktadır. Katılımcılardan A.K., yiyecek işletmeciliğinin başlangıcının temellerinin atıldığı dönemle ilgili olarak aşağıdaki açıklamada bulunmuştur:

50'li yıllardan sonra zaten artık, bu kısım daha önce yani 40'lı yıllarda, 50'li yıllarda artık lokanta olmuş durumda [...] Bölgeden, civardan, Söke'den, Selçuk'tan yemek yemeye gelenler oluyor. Büyükannem iyi bir aşçı, babam öyle... Evde hazırlanıyor, ev yemekleri, hemen lokantanın yanında bir mutfağımız var. O mutfakta bunlar hazırlanıyor ve satışa sunuluyor [...] Bu arada Kuşadası'na tek tük turistler gelmeye başlıyor.

Sayısız az olsa da destinasyona ziyaretçilerin gelmeye başlamasıyla tarih, aynı zamanda Kuşadası'nın ilk acentası olma özelliğini taşıyan yeni bir işletmeciliğin daha doğuşuna, ilgili dönemin kaymakamı Özer Türk'ün teşviki ve Naci Akdoğan'ın sahipliği ile tanıklık etmiştir: 1959 kurulan Akdeniz Seyahat Acentesi. Kuşadası tu-

rizm hayatına atılacak yeni acentaların açılması-na öncülük eden bu acenta ile ilgili olarak C.Y. şu ifadeleri dile getirmiştir:

O zaman rahmetli Özer Türk vardı orada kaymakam, onun teşvikiyle ilk turizm acentası, Akdeniz Acentesi açıldı, Naci Akdoğan, Haşmet Akdoğan, Sümer Erdem onların birliğiyle Akdeniz Seyahat Acentesi açıldı. Sonra diğer acenteler açıldı.

Bu girişimler aynı zamanda destinasyonun Efes'ten bağımsız olarak da ziyaretçi ağırlamaya başlayan bir turistik destinasyon olma sürecinin temel taşlarından biri olarak gösterilebilir.

Düzensiz Turist Hareketlilikleri

Bu aşamada katılımcı ifadelerinden oluşan bir diğer kategori düzensiz turizm hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkan turist profili ile turizmin etkisidir. Düzensiz turizm hareketlilikleriyle anlatılmak istenen, Kuşadası'nı ziyarete gelen yerli turistlerin yanı sıra az sayıda da yabancı turist hareketliliğidir. Buna ilişkin N.Ş., "1950'lerde iskeleye liman yapıldıktan sonra gemiler gelme-

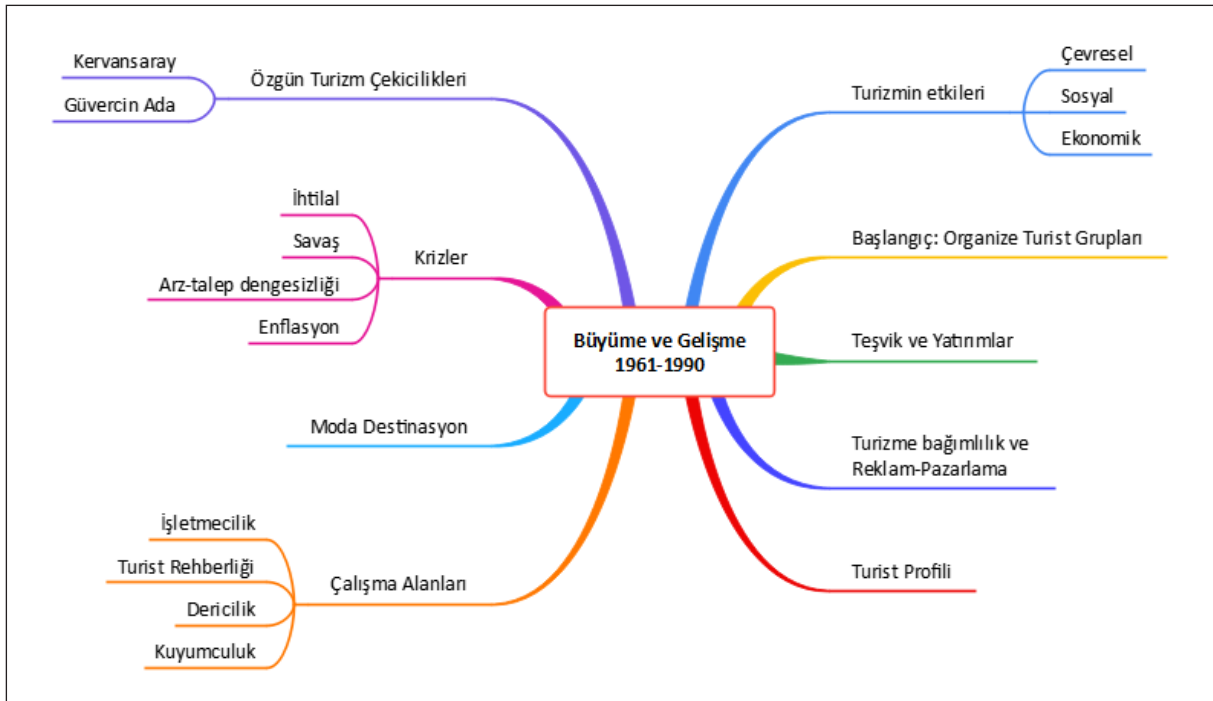
ye başladı Kuşadası'na ama çok az ve tek tük..." olarak düşüncelerini dile getirmiştir. Kuşadası'nı ziyaret eden az sayıda yabancı turist ve bu turistlerin profilleriyle ilgili olarak Ö.T.S. şu ifadeleri kullanmaktadır:

...Yunanlıların başlangıçta takoz gibi uyduruk gemileri vardı, sonra ortak pazara girince Hollandalılar, Danimarkalılar, Almanlar falan, Yunanlı şeyleri taşımaya başladılar.

Bu dönemde hizmet sektöründe faaliyetlerini yürüten yerel halk için büyük öneme sahip düzensiz turist hareketliliklerini ağırlıklı olarak yerli turistlerin oluşturduğunu A.K. şu ifadelerle desteklemektedir:

Memurlar yüzde 40'ını kapsıyordu aşağı yukarı. Diğerleri değişken profil. Sonraları turistler gelmeye başladığında her şey değişmeye başladı. Mesela bizim yemekleri onlar pek yemediği için ızgaralara başladık [...], yani 55-60' arası bu bahsettiğim.

Katılımcı ifadeleri, az sayıda turist geldiği Kuşadası'ndaki bu dönemin hareketliliklerinin

Şekil 3. Kuşadası Turizminin Büyüme ve Gelişme Dönemi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

memnuniyetle karşılandığı, yerel halka ekonomik olarak katkı sağladığı buna rağmen ziyaretlerin yerel halkı sosyal ve kültürel bağlamda olumsuz etkilemediğini göstermektedir. Buna göre mevcut araştırma bulguları destinasyon yaşam seyrinin kuramsallaştırıldığı öncü çalışmalarla ekonomik katkı bakımından ayrışırken, diğer özellikler bakımından benzerlik göstermektedir (Butler 1980; 2006).

Büyüme ve Gelişme: 1961-1989 dönemi

Büyüme ve gelişme kategorisi, Kuşadası'nın turizm serüvenine başladığı ve deyim yerindeyse soluksuz yükseliş zamanlarını ifade etmek amacıyla oluşturulmuştur. Büyüme ve gelişme kapsamındaki kategoriler arasında *özgün turizm çekicilikleri, krizler, moda destinasyon, çalışma alanları, başlangıç ve organize turist grupları, teşvik ve yatırımlar, turizme bağlılık ve reklam-pazarlama, turizmin etkileri ve turist profili* yer almaktadır (Şekil 3).

Özgün Turizm Çekicilikleri

Doğuş döneminde olduğu gibi büyüme ve gelişme döneminde de Efes Antik Kenti vb. tarihi ve kültürel değere sahip anıtlar ile çevresel değerlere sahip yerler korunmuş; yapımı yüzyıllar öncesine dayanan *Kervansaray*, rekonstrüksiyon çalışmalarıyla Kuşadası'na kazandırılmıştır. Ayrıca bugün hâlâ sembolik bir öneme sahip olan Güvercin Ada karaya bağlanarak destinasyonun ilgili dönemdeki değeri artırılmıştır. Kuşadası turizminde dikkat çekici bir rol oynayan Ö.T.S. ko-nyuyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

Buraya İller Bankası birtakım yatırımlar yapmış. Aşağıda Kervansaray var, Kervansarayı restore etmişler, etrafındaki binaları temizlemişler, yıkmışlar, biraz açmışlar. Güvercin Ada Kalesi'ni temizlemişler. Ondan sonra Güvercin Ada'yı, adayı karaya bağlayan bir yol yapmışlar.

Krizler

Krizler; *ihtilaller, savaş (Kıbrıs Barış Harekâtı), arz-talep dengesizliği, enflasyon* çerçevesinde incelenmiştir. Kuşadası turizm hayatının henüz doğmakta olduğu 1960'lı yıllarda meydana gelen ihtilal ve turistik faaliyetlerin oldukça parlak oldu-

ğu dönemlere tesadüf eden 1980 ihtilalinin destinasyondaki turizm hareketlerini görece etkilediği H.Ş.'nin şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

O zamanlarda turizm Kuşadası'nda yeni başladı. 1960 yıllarında ihtilal olunca o arada Kuşadası'ndaki ekonomide durağanlık oldu, sıkıntılar oldu, sektördeki inşaat bitti, her şey bitti, bu 1964-65'lere kadar devam ediyor.

1980 ihtilali ile ilgili olarak V.K. şunları dile getirmiştir: "1980 ihtilalinde ben turizmdeydim, '81-82 yıllarında tabii belirli bir kesinti olmakla birlikte yine turistler geldi ve mutluydular". Katılımcı ifadeleri, ihtilalden birkaç yıl önce tüketim mallarının tedarikinde yaşanan sorunlarla ilgili bir krizin belirdiğine dikkat çekmektedir; öyle ki bu durumun turist yiyecek-içecek ihtiyaçlarını karşılamada zorluklar meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Ürün tedariki ile ilgili M.M.'nin ifadeleri dikkat çekicidir:

O dönemde işletmelerde bir sorunumuz yoktu. Bir, bu '77 yılında margarin bulunmuyordu, ççek yağı da. Avrupalı'ya zeytinyağından tava yapamıyorsun, veremiyorsun.

Mal ve hizmetlerin arzın düşük ve sınırlı, talebin ise yüksek olduğu durumlarda fiyatın artacağı temel iktisat prensiplerindedir. Ürün tedarikindeki sıkıntılar ve buna ek olarak ihtilal, takip eden üç-dört yıl içerisinde Kuşadası turizminde yeni bir krizin habercisi olmuştur. Katılımcılardan A.Ş.'nin ifadeleri bu durumu doğrulamaktadır:

Ama sonradan bir krizler çıktı, enflasyon denen şeyler peydahlandı, hiç bilmediğimiz şeyler yaşamaya başladık. Her gün her şeylerin fiyatları değişmeye başladı, artık hiçbir şeyin peşinden yetişilemez oldu.

Son olarak katılımcı ifadelerinden oluşan savaş kategorisi içerisinde sıklıkla 1974 yılında meydana gelen Kıbrıs Barış Harekâtı'na yer verilerek bunun Kuşadası turizmini ciddi bir şekilde etkilediği anlatılmıştır. Bu savaşla ilgili olarak A.Ş. şu ifadeleri kullanmıştır:

Kıbrıs Savaşı'nın bir anlamda içinde yaşadık. Çünkü biz burada çalışıyorduk, yurtdışına, Yunanistan'a gidip geliyorduk, Kıbrıs Savaşı başladığı zaman sıkıyönetim ilan edildi ve

yurtdışına çalışan bütün tekneler limanda bağlandı. Temmuz ayında Kıbrıs Harekâtı başladı, ta bir dahaki mart ayına kadar limandan dışarı tekemizi çıkartamadık.

Kıbrıs Harekâtı'nın Kuşadası turizmi üzerindeki etkisini H.K. 1980 ihtilali ile kıyaslayarak şu sözlerle açıklamaktadır: "12 Eylül de etkilenmedi sadece Kıbrıs çıkarması ile etkilendik biz, 1974'te. O çıkarmayla etkilendik biz".

Moda Destinasyon

Moda kavramı, Kuşadası'nın seçkin bireyler tarafından tercih edildiği, toplumsal olarak beğenildiği ve dikkatleri üzerine çektiği için kullanılmıştır. Turistik bir destinasyon olarak tanınırlığı bu süreçte artan Kuşadası, başta popülerleşen yeni yerleri deneyimlemek isteyen yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmiştir. Bu cazibenin artmasında sanattan politikaya uzanan seçkin elitlerin destinasyona ilgi göstermesinin de etkisi bulunmaktadır. Destinasyon yaşam seyrinin incelendiği çeşitli çalışmalarda (Christaller 1963; Plog 1974; Butler 1980) seçkinlerin bir destinasyona ilgi göstermesinin ardından başlayan kitleleşme yerini varışlarda düşüslere bırakmaktadır. Ancak bu çalışmaların aksine Kuşadası seçkinlerin ziyaretlerinden sonra kitlesele olarak ilgi çekmeye başlamışsa da sonrasında ilgide düşüş yaşanmamış, iç ve dış turizm varışlarında yükseliş devam etmiştir.

Kuşadası'nın moda bir turistik destinasyon olması Papa, Kraliçe Elizabeth, İran Şahı, Finlandiya Cumhurbaşkanı ve yerli sanatçıların ziyaretleriyle gerçekleşmiştir. Katılımcılardan Ö.T.S. bu durumu aşağıdaki şekilde açıklamıştır:

Belediye başkanırken buraya İran Şahı geldi, Turgut Sunay'la beraber. Helikopterle geldi, Kısmet Oteli'ne geldi. Gittik kendisini karşıladık, beraber yemek yedik, gönderdik. Ondan sonra Finlandiya Cumhurbaşkanı, Urho Kekkonen geldi. Onu da orda yine ağırladık. Ondan sonra böyle Avrupa heyetleri bilmem neleri filan, onların sayısını bilmiyorum. Türkiye'ye gelenlere hep Kuşadası gösterilir idi.

Kuşadası'nın film yıldızları ile dönemin yıldızlarının ilgisini nasıl çektiğiyle ilgili olarak H.K. şu ifadeleri kullanmaktadır:

Orhan Gencebay ile Müjde Ar'ın filmi, Orhan Gencebay ile Necla Nazır'ın filmleri ama isimleri unutuyorum, [...] Ferdi Özbeğen'den Bülent Ersoy'a kadar, Ayhan Işık'tan Müjde Ar'a kadar. Bu söylediklerim çok eskiler, hepsi geliyordu, Kadir İnanır geliyordu.

Çalışma Alanları

Turizm gelişimi öncesinde Kuşadası'nın verimli topraklarında gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler yerel halkın önemli geçim kaynaklarından biri iken turizmin gelişmesiyle ağırlık farklı çalışma alanlarına kaymıştır. Yerli ve yabancı girişimcilerin üst yapı yatırımları ile bölgede zincir oteller ve tatil köyleri inşa edilmeye başlanmıştır. Zeytin ağaçlarının kesimi yasalarca engellendiğinden bu dönemde az sayıda kişi zeytincilik faaliyetlerini sürdürürken bunun dışındaki faaliyetler neredeyse yok olma noktasına gelmiştir. Bu dönemin çalışma alanları kategorisi altında; *konaklama, yiyecek-içecek, seyahat ve hediyelik eşya dükkânı işletmeciliği, turist rehberliği, kuyumculuk ve dericilik* sıralanabilir.

Çalışma alanları başlangıç dönemleriyle nitelik, nicelik ve kapasite bakımından son derece farklılık göstermektedir. Misafirperverlik ve samimiyetin yerini ise profesyonellik almıştır. İlgili dönemin yatırımlarından söz eden Ö.T.S.'nin ifadeleri dönemin çalışma alanlarıyla ilgili önemli ipuçları barındırmaktadır:

[...] bir iskele vardı burada, böyle turist gemileri geliyordu böyle yoğun olarak, 75 mi 100 mü civarında altın, mücevherat yani böyle esnaf bugünkü gördüğümüz türde, dükkânlar vardı, azdı tabii, kale kapısına kadar vardı, kale kapısından sonra yoktu, kale kapısı, liman çevresi, TUSAN Oteli vardı, Fransız Tatil Köyü vardı, Club Mediterranee vardı. Onlar hem Fransız Tatil Köyü ile hem Kervansaray ile çalışıyorlardı. Ondan sonra BP Mokamp vardı, kapandı, şimdi orası, gene kamping işte. British (Petroleum), orası vardı, TUSAN vardı, en değerli oteller... Kısmet, İmbat, ondan sonra Akdeniz otelleri [...].

Bu otellerin önemli bir kısmının bugün hâlâ faaliyette olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

Başlangıç: Organize Turist Grupları

Kuşadası turistlerin geçiş rotasında bulunan sessiz bir ilçe iken, önceki kısımlarda belirtilen ula-

şım, iklim, deniz-kum-güneş gibi çeşitli turistik çekicilik unsurları ve konaklama tesisleri, yiyecek-içecek işletmeleri, seyahat acentaları gibi turistik tesislerin katkılarıyla giderek daha hacimli turist gruplarının gereksinimlerini karşılayabilecek yeteneğe sahip bir destinasyon hâline gelmeye başlamıştır. Başlangıç olarak nitelendirilebilecek bu dönemde, Kuşadası'na organize gruplar ilgi göstermektedir. Biçimsel olarak Cohen'in (1972) bireysel kitle ve/veya Smith'in (2012) yeni başlayan kitle turistlerine benzetilebilecek bu turist gruplarının Kuşadası'nı ziyaretleriyle ilgili olarak Ö.T.S. şu ifadeleri dile getirmektedir:

Sene 1965, Catoni Maritime diye bir şirket o işi organize ediyor, biz Catoni Maritime'in sahibi [...] diye bir Yahudi, onunla biniyoruz taksiye geliyoruz, Kuşadası'nda yavaşan gemilerden gruplar alıyorum.

M.F.U., Kuşadası'nın ziyaretçi sayısındaki artış ile yeni inşa edilen konaklama tesislerinin ilişkisini şu sözleriyle kurmuştur:

66'da geldiğimde Tusan'dayken, o zaman belki ondan iki üç sene evvel başladı Kuşadası'ndaki turizm hareketliliği. Burada ilk Tusanlar, o bir zincirdi, Kuşadası'nda vardı.

Uluslararası turist hareketliliklerinin başlamasında 1950'li yılların sonunda bitirilen limanın etkisi M.M.'nin ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Yerliler vardı, Yunan gemileri gelmeye başladı, iskele bitince. '62'de falan, '61'de. Yunan diye küçük küçük koyulan gemiler vardı, onlar başladı.

Başlangıç dönemiyle ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken konu kurvaziyer turistleridir. Kuşadası turizminin ve organize turist hareketliliklerinin yaşandığı başlangıç döneminin gelişiminde önemli bir rolü bulunan kurvaziyer turizmle ilgili O.E.Ç. şu ifadeleri paylaşmaktadır:

Kuşadası'na ilk kurvaziyer gemi geldiği zaman burada herhangi bir liman yokmuş. O tarihlerde balıkçı tekneleriyle turistleri sahile getirip buradan götürüyorlarmış. İki yıl kadar böyle devam ediyor. İki yıl sonra devlet diyor ki, buraya liman yaparsak herhalde iş yapacak. Bir liman yapılıyor, zaman içerisinde de o büyütülüyor, uzatılıyor. Yanına ikinci bir tane daha yapılıyor, geliştiriliyor. Özelleştirildikten sonra

limanda verilen hizmetin kalitesi tabii ki arttı. Dolayısıyla gelen gemilerin sayılarının yanında hacimleri de arttı.

Teşvik ve Yatırımlar

Devlet teşvikleri, turizmin desteklenmesi ve kalkınmanın sağlanmasında en kritik değişkenlerden biridir (Utomo vd. 2020). Bunların aynı zamanda yerli ve yabancı girişimci yatırımcıları cesaretlendireceği öne sürülebilir. Destinasyon yaşam seyrinin ele alındığı öncü araştırmaların (Christaller 1963; Doxey 1975 Eylül; Butler 1980) sürdürülebilir turizmin sağlanmasında önemli role sahip olan devlet teşviklerine yer vermeme-leri şaşırtıcıdır. Devlet teşvik sistemiyle ilgili A.K. şu ifadelere yer vermektedir:

Özal Dönemi'nde otellere teşvikler başladı, birçok yerde vatandaşa arsa tahsis etti, işletme sahibi olmak isteyen ve bir de teşvik verdi yüzde 40 oranında [...] 83'ten sonra başladı, bununla birlikte çok insan bu talebi karşıladı. Onlardan biri benim, dört bin lira, Türkin Otel'i yaparken. Ve bunun faizi o kadar düşüktü ki, yüzde 5 mi ne ödüyorduk, geri ödemesi yani çerez parası, o enflasyonlu yıllardı ya, çerez gibi geldi, yani bağış gibi geldi bize o para.

Teşviklerle çeşitli yatırımların yapıldığını çok sayıda otel işletmesinin inşa edilerek destinasyon gelişiminde bu yıllarda tepe noktasına ulaşıldığı E.İ.'nin şu ifadelerinde karşılık bulmaktadır:

Özal zamanına geldikten sonra, bir sürü yatırımlar, bir sürü yatırım teşvikler, krediler çıktı, oteller çoğaldı. Ondandı sonra, '80'den sonra tam gelişme o zamanlarda var da o kadar değil.

Doğuş dönemindeki yatırımlar ağırlıklı olarak Kuşadası yerli halkı tarafından gerçekleştirilirken bu dönemdekiler devlet teşvikleri ile nitelikli tesislerin kurulması için yatırım yapan dış yatırımcılar olmuştur.

Turizme Bağımlılık ve Reklam-Pazarlama

İşletme yatırımlarındaki artışların, istihdamı tarım dışı alanlara kaydırması, çalışma alanlarının doğrudan turizmle bağlantılı işlerden oluşması ve turizm gelirlerine bağımlı olmanın kırılabilirliği artırması (Scott vd. 2012; Gurtner 2016), Kuşadası destinasyonunun rekabet gücünü düşürmüştür.

Katılımcılardan O.E.Ç. destinasyonun turizme bağımlılığını şu çarpıcı sözlerle açıklamaktadır:

Burada turizmin dışında bir şey yok. Çünkü tarım arazilerinin de birçoğu gitmiş. Mesela narenciye bahçeleri, Karaova denilen bir mevki vardır burada. Belki Türkiye'nin en verimli topraklarıdır ama biz o toprakları satmışız. Dolayısıyla tarıma dayalı geliri de çok az buranın. Gelirin yüzde 90, yüzde 98'i turizmden.

Ağırlıklı olarak turizme bağımlı olan destinasyonun reklam ve pazarlama çalışmaları, önceki dönemlerdeki benzer şekilde mevcut turistik çekiciliklerine bağlı olarak bu dönemde seyahat acentaları ve otel işletmelerinin müşterilerine pazarlaması ve popülaritesinin gazetelere konu olması üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu durumla ilgili olarak N.Ş. şu ifadeleri kullanmaktadır:

Ama bana sorarsanız Kuşadası'nın dünyada tanınmasının en önemli sebebi Clup Med'in burada açılmasıydı, [...] çünkü bir dünya kataloğuna soktu Kuşadası'nı.

Turizmin Etkileri

İnsan faaliyetleri bir yandan doğal çevreden etkilenirken diğer yandan da doğal çevreyi etkilemektedir. Bu bağlamda önemli bir insan faaliyeti olan turizmin de belirgin bir biçimde çevresel, ekonomik ve sosyal etkileri olmasına rağmen birbirleriyle ilişkili çok boyutlu özellikleri nedeniyle etkilere yönelik belirli bir sınıflandırma yapmak güçtür (Mason, 2008). Mevcut araştırmada katılımcı ifadelerinin turizmin etkileri bağlamında; *çevresel, sosyal ve ekonomik* boyutlar üzerinde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Katılımcıların üzerinde en sık durduğu çevresel etkiler, kendi içerisinde ve birbirleriyle ilişkili olan *plansız yapılaşma, betonlaşma ve tarım alanlarının* yok edilmesi şeklinde sınıflandırılmıştır. Katılımcı ifadeleri, 1980'li yıllarda başlayan hızlı betonlaşma ile destinasyonun tarım alanlarının tahrip edilmesi ve yok edilmesinin ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla bağlantılı olarak N.S. düşüncelerini şu sözlerle dile getirmektedir:

Her şeye rağmen, çok güzeldi turizm Kuşadası'nda. Ama çok çabuk büyüdük, çok çabuk rant peşinde yani inşaatlar her taraf. Zeytinlikler kesildi, işte yeşillikler yok oldu.

Çevresi çok değişti Kuşadası'nın yani eski o otantik güzel sahil kasabası deniz kıyısında, o havasını yitirdi.

Kuşadası'nda inşaatlar yükselirken tarım arazilerinin yok edilmesi, plansızlığın somut bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Turizmin geliştikçe *ilişkilerin kişisizleştiği* ifadesi (Noronha 1976) bu araştırma kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda desteklenmektedir. Turizmin doğuş döneminde, az sayıda turisti misafir olarak gören, onları folkloruyla karşılayan, birbirlerini tanıyan, kendi aralarında samimi ve güçlü komşuluk ilişkileri olan bir yaklaşımdan; turistleri ve diğer ilişki içerisinde bulunan kimseleri meta olarak gören, turisti taklit eden ve folklorunu gündelik hayatından soyutlayan bir yaklaşıma evrilerek *kültürel yozlaşma* başlamıştır. Bu açıklamalarla kısmen ilişkili olarak Ö.G. şu ifadeleri kullanmaktadır:

Anlaşma diye bir şey yoktu o zamanlar. Tamamen dostluk, ahbablık, ikili ilişkiler. Otel sahipleriyle olan dostluğumuz, ahbablığımız. O zaman sayıyorum, otel sayısı az, dolayısıyla otelcilerle ilişkilerimiz çok iyi. Herkes birbirini tanıyor. Özel zamanlarda hep karşılaşıyoruz. Dolayısıyla iyi ilişkiler. Bizim ilişkilerimizde hiç maddiyat söz konusu değildi. Tamamen dostluklara, ahbablıklara dayalı bir çalışmamız vardı ama son zamanlarda onu maalesef kaybettik tabii.

Kuşadası turizminin doğuş döneminde bölgeye gelen az sayıda turist yarattığı gelirin yerel halk üzerinde görece az etkisine karşın turizmin büyüme ve gelişme döneminde *bölge ekonomik açıdan önemli kazanımlar* elde etmiştir. Bu dönemde, çeşitli krizlere ve savaşlara rağmen turizm hareketlerinde ekonomik fayda sağlanabilmiştir. Bu ifadelerle bağlantılı olarak Ö.T.S.'nin ifadeleri şu şekildedir: "Harp var filan. Fakat Kuşadası'nın benim olduğum '68-73 veyahut bilmem '80'e kadar olan seneleri altın seneleriymi o devirde."

Turizmin yükseliş ivmesi kazandığı destinasyonlar için *alt-yapı ve üst-yapı* olanaklarının geliştirilmesi, ağırlanan kişi sayısının artmasıyla ilişkili olarak kaçınılmazdır. Mevcut çalışmanın şu aşamasına kadar üst-yapı ile ilgili olarak çok sayıda yapının inşa edildiği ile ilgili açıklamalar

yapılmıştır. Bununla birlikte destinasyonun ağırladığı kişi sayısının artmasına rağmen katılımcıların ilgili dönem için dikkat çektiği ve eksikliği ni yaşadıkları konulardan biri sağlık merkezi ve hekim yetersizliği olmuştur. İlgili döneme ilişkin bölgenin tek hekimi olan Ö.G., yaşadığı sıkıntıyı şu ilgi çekici sözlerle anlatmaktadır:

Buraya hükümet tabibi olarak geldim ve maa-
leşef o dönemlerde tek hekim olarak çalıştım,
tek doktor olarak çalıştım. Düşünün 11 bin nü-
fus diyorum ama kış nüfusu o, sabit, kalıcı nü-
fus. Hinterlandı ile o dönemlerde dahi 250-300
binlere çıkan bir nüfusu vardı. Dolayısıyla çok
yoğun bir tempo içerisinde, çok ağır çalışma
şartlarında çalıştık. Hem hükümet tabipliği gö-
revini yaptım hem de muayenehanemi çalıştır-
dım, özel çalışma yaptım. Bu çalışma, tam tarih
hatırlayamıyorum ama uzunca bir süre devam
etti.

Yerleşik halk ve ziyaretçi sayılarında 1970'li yıllarla birlikte meydana gelen artışlara rağmen altyapıya yeterince önem verilmemesinin turistik sermayeyi nasıl etkileyeceği konusunda ki kaygılarını O.E.Ç. şu dikkat çekici ifadelerle belirtmektedir:

Sıvı atıklarının hiç arıtılmadan denize deşarj ediliyor olması halen daha çok büyük bir ayıp Kuşadası için. Çok uzun yıllardır bu konu üzerinde çalışılacağı söyleniyor ama bir türlü sonuç alınamıyor. İlk çözülmesi gereken sorun odur. Arıtma tesisinin* yapılması gerekiyor. Çünkü en büyük sermayesi deniz, o da gittiği zaman geriye pek fazla bir şey kalmıyor. İçme suyunda da sıkıntılar var. Bunların hepsinin ciddi bir biçimde üzerinde durulması gerekiyor.

Alanyazında turizmin suç üzerindeki etkisi dikkat çekici araştırma konularından biridir (Zhang ve Xiang 2022). Turizmin etkisiyle meydana gelen suç unsurları arasında ise çatışma, alkolizm, fuhuş, uyuşturucu, hırsızlık ve soygun sayılabilir (Mbane ve Ezeuduji 2022). Katılımcı ifadeleri, özellikle bu dönemde Kuşadası turizminin gelişimiyle birlikte, geçmiş araştırmalara paralel olarak *çatışma, fuhuş ve hırsızlık* buna ek olarak *cinayet, dolandırıcılık* suçlarında artışın meydana geldiğini göstermiştir. Kuşadası turizminin gelişimi ve suç arasındaki ilişkiyi E.İ. şu ifadelerle özetlemektedir:

Kuşadası ne hale geldi diyorlar, her yerde, toplumda tabii iyi de vardır, kötü de vardır, hiç kimse kötü değildir, sen iyiysen, başkaları da iyidir. Tabii bunun dışında bir sürü olaylar da oluyor, hırsızlık da oluyor, kavgalar da oluyor barlarda, dolandırıcılık oluyor. Eskiden hiçbir olay olmazdı, kapıları açık bırakırdık biz, iple bağlardık.

Buna ek olarak Ö.G. ise hekimliği döneminde meydana gelen bir cinayet vakasını şu ifadelerle açıklamaktadır:

Ne olduğu meçhul. Faili meçhul bir şey. Kim olduğunu da tespit edemedik. Bir erkek cesetti ama ne olduğunu anlayamadık. [...] Onun dışında çok vakalar çok şeyler geçirdik.

Turist Profili

Kuşadası, düzenli turist hareketlerinin başladığı bu sektörel dönemde İzmir, Aydın ve Söke başta olmak üzere çevre yerleşim yerlerinden yerli turistleri ağırlarken; 1970'li yıllara girildiğinde destinasyon çeşitli ülkelerden de turist ağırlamaya başlamıştır. Katılımcı ifadeleri, bu dönemde destinasyonu ziyaret eden turistlerin güzel kokulu, sık giyimli, yüksek getiri sağlayan, ağırlıklı olarak Avrupa ve İskandinav ülkelerinden Alman, İsveç, Avustralyalı, Hollandalı, Amerikan, İspanyol, İtalyan ve Belçikalı dış-aktif turistler olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemdeki turist profiliyle ilgili olarak C.T. şu ifadeleri dile getirmektedir:

Yabancılar, buraya yerli turistler 1960'lı yıllarda gelirdi. Nasıl gelirdi? Söke'den, Aydın'dan zengin aileler vardı. Aydın çok sıcak bir yer, Söke çok sıcak bir yer. Böyle köy gibi, o zaman fazla gelişmemiş küçük yerler. Parası pulu olan biraz yaşamayı seven kimseler gelirdi.

1960'lı yıllar boyunca inşa edilen otel ve seyahat acentalarına ek olarak limanın da faaliyete girmesi ile nitelikli turistlerin destinasyona çekilmeye başladığı anlaşılmaktadır. İlgili dönemdeki nitelikli turistleri katılımcılardan E.E. şu ifadelerle anlatmaktadır: "1970'li yıllarda akşam yemeğine bunlar tuvaletlerini, öğlenleri ise fraklarını giyip gelirlerdi." Günümüzde Fransız turistlerin oldukça az sayıda gittiği Kuşadası'nın bu dönemde ağırladığı Fransız turistlerle ilgili olarak A.K. şu ifadeleri kullanmaktadır:

Fransız Tatil Köyü vasıtasıyla gelenler Fransız, çok kaliteli müşteriler. Yani Fransızlar geçerken çarşıdan böyle akşam yemeğine gidecekler, diyelim Kazım Usta'ya, o zamanın en ünlü restoranı, balık restoranı, cadde önünde geçerken hepimiz saygıyla karşılarında... [...] tuvaletleri de 'grand toilet' dediğimiz şeyle geçerken, mis gibi kokarlar böyle parfümleri sürmüşler... O şekilde bir turist profilimiz vardı o zamanlar.

Olgunlaşma: 1990-2014 dönemi

Olgunla çalışma alanları ve özgün turizm çekiciliklerinde şma olarak ifade edilen döneme bağlı olarak katılımcı ifadelerine belirgin biçimde yansıyan kategoriler arasında; *endüstriyelleşme ve turist profili* yer alırken *turizmin etkileri* konusunda kısmen farklılıkların olduğu, *çalışma alanları ve özgün turizm çekiciliklerinde* ise önceki döneme benzer ifadeler kullanıldığı belirlenmiştir.

Endüstriyelleşme

Endüstriyelleşme, bu dönemin en önemli kavramsallaştırmalarından biri olarak, turist hareketlerinin özellikle kurvaziye turizmi ve yeni kurumsal tesislerin yapılmasıyla daha kitlesel bir boyut kazandığı ve her şey dahil sistemin uygulamaya koyulduğu dönemi ifade etmek için kullanılmıştır. Buna göre endüstriyelleşme kategorisini *her şey dahil sistem, kurvaziye turizmi ve yeni kurumsal tesisler* oluşturmaktadır.

Genellikle büyük otel işletmeleri, turiste cüzdanı evde bırakma temel mantığına dayanan (Zopiatis vd. 2020) ulaşım, konaklama yeme-içme ve hatta gezi gibi ön ödemeli hizmetleri içeren her şey dahil paket programlar sunmaktadır. Bu

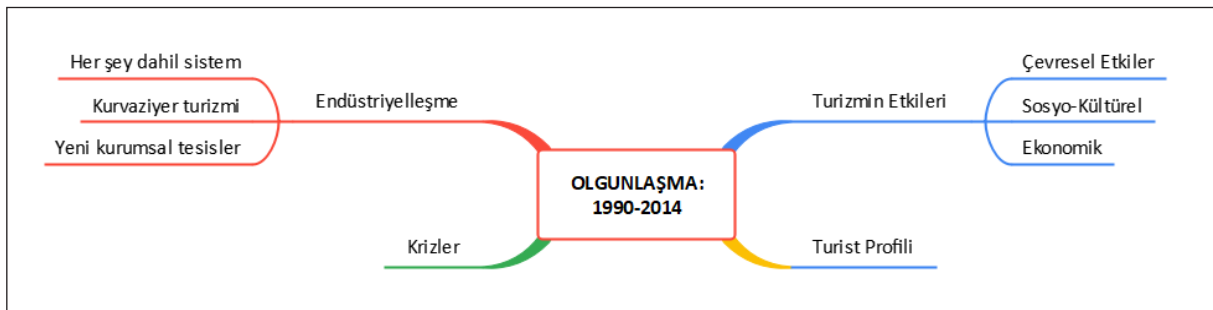
programlar, hizmet sağlayıcılar için maliyet etkinliğini artıran bir durum olarak görülürken tüketiciler için konfor ve toplam maliyetlerin belirsizliği anlamına gelmektedir (Farmaki vd. 2017). Bunun diğer bir anlamı da tüm ihtiyaçlarını işletmeden karşılamak üzere ödeme yapmış olan turistlerin destinasyondaki diğer hizmet sağlayıcıların hizmetlerine olan talebin düşmesidir. Her şey dahil sisteminin turistleri otel işletmesine bağladığını ve ekstra hizmetler satın almayı engellediğini Ö.T.S. şu ifadelerle açıklamaktadır:

Kuşadası'nı ve Türkiye'deki turizmi batıran nedir biliyor musunuz? Her şey dahil, biliyorsunuz onu. Adam geliyor, 250 Euro veriyor akşama kadar barda oturuyor, yalancı bira içiyor bilmem ne yapıyor falan filan. O, otelleri de batırdı.

Kurvaziye turizmindeki hareketlilikler bu dönemde ziyaret ve ziyaretçi sayısı, kurvaziye hacmi bakımından artmıştır. O.E.Ç. kurvaziye turizminin büyümesiyle ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

Gelen gemilerin sayılarının yanında hacimleri de arttı. Kurvaziye turizminde böyle bir eğilim de var dünyada. Eskiden 300-400 kişilik gemileri büyük gemi diye adlandırıyorduk ama şu anda büyük gemi dediğimiz zaman 2.500-3.000 yolcu taşıyan büyük gemi haline geldi. Onların sayesinde Kuşadası tabii bir gelir elde ediyor.

Endüstriyelleşme olarak kavramsallaştırılan bu dönemin ilk yarısında, yeni işletme yatırımlarında sayı görece azalmaya başlamış, destinasyona uluslararası zincir işletmeler tarafından yatırımlar yapılmıştır. Azalmaya rağmen daha kurum-

Şekil 4. Kuşadası Turizminin Olgunlaşma Dönemi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

sal bir görünüme sahip olan bu yatırımlarla ilgili olarak M.F.U. şu ifadeleri kullanmaktadır:

Yeni oteller açılıyor tekrar da marka oteller, Hilton açıldı. Bir tane daha yapılacak. İşte Ramada yapılıyor. Artı birkaç tane daha var.

Turizmin Etkileri

Turizmin etkileri *çevresel, sosyo-kültürel, ekonomik* olmak üzere üç kategoriden meydana gelmekte ve önceki dönemle belirli ölçüde benzerlik göstermektedir. Çevresel etki bağlamında bu dönemde *plansız yapılaşmaların sayısının artması, tarım arazilerinin ve sahil alanlarının tahrip edilmiş olması* katılımcı ifadelerinde yeterince yer bulmamıştır. Altyapı-üstyapı olanakları bağlamında ise destinasyonun içme suyu barajı, su arıtma, kanalizasyon, katı atık sorunları bu dönemde hâlâ bir sorun olarak devam ederken; hastanelerin ve yerel halka hitap eden yeni belediye tesislerinin kurulduğundan söz edilmiştir. Yeni yapılan tesislerle ilgili olarak C.Y. şu ifadeleri kullanmaktadır:

Birçok yeni hastane açıldı. O zaman sade küçük bir poliklinik vardı, parkın olduğu yerde, hastane orasıydı, başka bir şey yoktu. Sonradan özel hastaneler, devlet hastanesi açıldı. Yani artan nüfus oranına göre bu gibi sıhhi tesisler de artıyor.” Benzer şekilde M.M.: “Sahilden güzel çay bahçeleri halka açık, ucuz bir şey çünkü. Normal bir insan da asgari ücretle geçinen insanlar var gidip de bir kafede beş liraya kahve içemez. İki liraya bir çay. Orda 50 kuruşa çok güzel çay bahçeleri, o çok güzel yani. Yerli halkın gittiği hiçbir yer kalmamıştı. Güvercin adasını halka açmışlar, o güzel oldu.

ifadelerini kullanmıştır.

Sosyo-kültürel etki bağlamında; *aile-arkadaş-akrabalık ilişkileri, gelenek-görenek, demografik yapıda değişim, politik görüşte değişim, suç ve kumar turizminin yasaklanması* konuları dile getirilmiştir. Katılımcı ifadeleriyle bu dönemde belirgin biçimde ortaya çıkan sosyo-kültürel etkiler; yerli-yabancı evlilikleri ve kumar turizminin yasaklanması olmuş; bunun dışında kalan etkilerin önceki dönemdeki varlıklarını sürdürdüğü anlaşılmıştır. İlgili döneme kadar Kuşadası’nda faaliyette bulunan beş yıldızlı işletmelerin tamamında kumarın serbest olduğunu ve bunun destinasyona katkılarını A.Ş. şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Gündüz akşama kadar çarşı, pazar, yemek, içmek, eğlence filan, gece kumar şu bu falan, bayağı iyi bir pazardı Kuşadası”. Katılımcı ayrıca denetimli olarak faaliyetlerin sürdürülmesi yerine meydana gelen olumsuz bazı olaylar nedeniyle bu dönemde kumarhanelerin kapatılması ve yasaklanması nedeniyle bölge ekonomisinin önemli bir pazarı olan İsraili turistleri kaybettiğini belirtmektedir.

Krizler

Destinasyonların turizme bağımlı olması, turizm kırılğan yapısı nedeniyle sınırlarını çizmenin olanaklı olmadığı unsurlar bakımından sektörü savunmasız bırakmaktadır. Ekonomik kriz bu yapıyı etkileyen unsurlardan biridir. Bu dönemde meydana gelen küresel ekonomik kriz, 2000-2004 yılları arasında uluslararası turizm varışlarında dalgalanmalara yol açtığı gibi (The World Bank 2023), Kuşadası turizmi varışlarında da benzer bir dalgalanmaya neden olmuştur. Ayrıca turizm yaşam seyri içinde kendi iç dinamikleriyle ilgili olarak kurumsal aktörlerin piyasaya girdiği bu dönemde yerel ve küçük işletme sahiplerinin yaşadığı sorunlar katılımcılardan E.E.’nin şu ifadelerinde karşılık bulmaktadır:

Banka kredileri zaman zaman kullandık. O bankalar yüksek olduğu devirlerde, [...] Orada borcumuz da yabancı para olduğu için esnafa veya bankaya çuvalladık, çok ayıp ettik.

Turist Profili

Turist profiliyle ilgili olarak önceki dönemlere benzer şekilde Türk turistlerin destinasyonun değişmeyen ziyaretçileri arasında yer almaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen bu dönemde destinasyonu; kalitesiz ve duyarsız olarak ifade edilen ve görece az gelir sağlayan Roman, Yugoslav, Bulgar, Makedonyalı, Hırvat, Sırp, İranlı, İngiliz ve İrlandalı turistlerin tercih ettiği anlaşılmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada Türkiye turizminin öncü turistik destinasyonlarından biri olan Kuşadası’nın tarihsel gelişimi nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan belge incelemesi yöntemiyle siste-

matik bir biçimde incelenmiş, ilgili alanyazında yer alan modeller ışığında tartışılmıştır. Araştırma sonuçları, Kuşadası turizminin yaşam seyrinin Noronha'nın (1976) keşif, yerel tepki ve girişimler ve endüstrileşme kavramsallaştırmasına önemli benzerlikler taşırken; Christaller (1963), Cohen (1972), Plog (1974), Doxey (1975 Eylül) ve Butler (1980) tarafından geliştirilen sınıflandırma ve kavramsallaşmalardan önemli ölçüde ayrılmaktadır. Buna göre mevcut araştırma sonuçları kendine özgü bir turistik yaşam seyrine sahip olan Kuşadası'nın tarihsel gelişiminin; *doğuş, büyüme-gelişme ve olgunlaşma* olmak üzere üç aşamada incelenebileceğini göstermiştir.

Bu aşamalardan ilki olan, 1930-1960 yıllarını kapsayan doğuş aşamasındaki temel kategoriler; sektör öncesi genel durum, özgün turizm çekicilikleri, sosyal ilişkiler ve toplumsal yapı, çalışma alanları, düzensiz turist hareketlilikleri olarak ortaya çıkmıştır. Turistik faaliyetler öncesi küçük bir liman kasabası olan Kuşadası, iklimi, ulaşımı, tarihi ve kültürel anıtlara ulaşımının kolay olması nedeniyle Efes'i ziyaret eden az sayıda turist geçiş rotasında bulunan ve çevre illerden gelerek şifa arayan bireylerin gününbirlik ziyaret ettiği bir destinasyon olarak dikkat çekmiştir. Dönemin geçim kaynaklarını ağırlıklı olarak zeytincilik, tütüncülük, balıkçılık, şarap imalatı, ev pansiyonculuğu ve lokanta işletmeciliği faaliyetleri oluşturmuştur. Az sayıda turiste hizmet sunulmaya başlanan bu dönemin sonlarında turist-yerel halk ilişkisinin oldukça yoğun ve samimi olduğu, kayda değer bir ekonomik katkı sağlanamamasına rağmen memnuniyetin yüksek olduğu belirlenmiştir. Muhafazakâr dünya görüşünün hâkim olduğu doğuş döneminde örf, adet, gelenek ve göreneklerin yaşatıldığı raporlanmıştır.

Büyüme ve gelişme dönemi (1961-1989) Kuşadası turizminin hızla yükseldiği dönem olarak tespit edilmiştir. Bu dönemin özellikle ilk yarısında, moda bir destinasyon hâline gelen Kuşadası, sinema oyuncularının, bürokratların ve hatta kral ve kraliçenin ilgisini çekmiştir. Seçkin kimselerin ilgisini çekmesiyle destinasyonların popüler hâle geldiğini, sonrasında destinasyonda değişimlerin meydana gelmeye başladığını,

bunu çok sayıda turist ziyaretlerinin takip ettiğini belirten Christaller'ın (1963) araştırmasıyla benzerlik dikkat çekicidir. Araştırma sonuçları, tanınmış yüzlerin destinasyonu ziyaretleriyle profesyonel turistik hizmetlerin sunulduğu tesis sayılarında artışın meydana geldiğini ve bunu artan sayıda turist takip ettiğini göstermiştir. Yatırımların yalnızca yerel halk tarafından değil, aynı zamanda yerel halktan mülk edinilmesi yoluyla yabancılar tarafından da gerçekleştirildiğini göstermiştir.

Büyük ölçüde kontrolsüz büyüyen turizm endüstrisi tarım alanındaki istihdamı yok olma noktasına getirirken, konaklama, yiyecek-içecek, seyahat acentası işletmeciliği ve hediyelik eşya işletmeciliği ve profesyonel turist rehberliği gibi yeni istihdam alanları yaratmıştır. Ayrıca limanın inşası, bölgeye daha fazla turist ziyaretine olanak tanınarak turistik hareketliliğe canlılık kazandırmıştır. Bu aşamada destinasyonu ziyaret eden turistlerin kurvaziyer ağırlıklı ve seyahat acentalarına bağlı olarak hareket etmesi Kuşadası'nın bu erken turizm döneminde Cohen'in (1972) bireysel kitle turistlerine benzer bir turist kitlesi ağırladığını göstermektedir. Gelişen ve büyüyen turizme bağlı olarak turistik yatırımların hız kesmeden devam ettiği bu dönemde hükümet teşviklerinin yatırımlar üzerinde önemli etkisinin olduğu bulunurken, bu yatırımların önemli ölçüde kontrolsüz gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Bu dönemde tarihi kervansarayın konstrüksiyon çalışmalarının yapılması ve Güvercin Ada'nın karaya bağlanması memnuniyet yaratmıştır. Ancak turist sayısının artmasına rağmen, altyapı ve üst yapıya yeterli önem verilmiş; plansız yapılaşma nedeniyle destinasyonda betonlaşma artmış; tarım alanları ve yeşil alanlar neredeyse yok olma noktasına gelmiştir.

Araştırma sonuçları, turizmin yüksek getirisine feda edilen tek şeyin çevre olmadığı bununla birlikte ilişkilerin kişiliksizleşmesi, kültürel yozlaşma, suç oranlarında artış yoluyla sosyal ilişkilerde de önemli değişimlerin meydana geldiğini göstermiştir. Sıralanan etkilerin, turizmin gelişmekte olan ülkelerdeki yaygın şekilde karşılaşılan etkileri olduğu bilinmektedir (Adeyemi ve Owoputi 2023). Destinasyon yaşam seyrinin

incelendiği araştırmalarda ağırlıklı olarak ekonomik ve çevresel unsurlar üzerinde durulurken (Doxey 1975 Eylül; Butler 1980) sosyal ilişkilere (Noronha, 1976) yeterince değinilmemiş olması şaşırtıcıdır. İhtilaller, savaş, ekonomik kriz gibi turizmi etkileme potansiyeli yüksek olaylar meydana gelmiş olması, yerli küçük yatırımcıyı kısa dönemli olarak zorlamasına rağmen destinasyon gelişimi üzerinde kayda değer bir etki yaratmamış; turistik ziyaretler ve buna bağlı olarak yatırımlar artarak devam etmiştir. Turizm endüstrisinin kırılğan bir yapıya sahip olduğu ve turist varışlarını etkilediği yaygın olarak kabul edilmektedir. Ancak ilgili alanyazındaki benzer araştırmalarda (Christaller 1963; Noronha 1976; Butler 1980), destinasyon yaşam seyri içerisinde olası krizlere yer verilmemiş olması bir eksik olarak nitelendirilmektedir. Son olarak, Kuşadası bu dönemde de yerli turistleri ağırlamaya devam ederken, yüksek ekonomik girdi sağlayan Alman, İsveç, Avustralyalı, Hollandalı, Amerikan, İspanyol, İtalyan, Belçikalı turistlerin de dikkatini çekmekle karakterizedir.

Olgunlaşma (1990-2014), Kuşadası turizminin kitlesel turizm hareketliliklerine tanıklık edilen yükselişin sürdüğü ancak turizmin olumsuz etkileri bakımından duraklama sürecine girildiği dönemi ifade etmektedir. Dönemin en önemli özellikleri endüstriyelleşme kapsamındaki kurvaziyer turizmi, her şey dahil sistem ve yeni yabancı tesislerin destinasyonda faaliyete başlaması ve etkinliğini arttırmasıdır. Bu dönemin ilk yarısında kurvaziyer turizmde artış devam etmiş, yeni yabancı kurumsal tesisler faaliyete başlamış, her şey dahil sistem uygulanmaya başlamıştır. Kitlesel turist ziyaretlerinin başladığı bu dönemde önceki döneme kıyasla özellikle küçük ölçekli yerel işletme sahiplerinin gelirlerinde azalma meydana gelmiştir. İlgili alanyazında bu durumun yerel halkta turiste karşı bir kızgınlık yarattığından bahsedilse de (Doxey 1975 Eylül; Butler 1980), Kuşadası halkının turiste karşı bir tepkisinin olmadığı, meydana gelen çevresel bozulmalar ve yabancı yatırımcıların bölgedeki etkinliğin artmasından yönetimi ve yerel halkı sorumlu tuttuğu anlaşılmıştır.

Ayrıca bu dönem görece Butler'ın (1980) gelişim ve konsolidasyon sürecine benzer özellikler taşımasına rağmen destinasyonun turizme bağımlı hâle gelmesi, yerel halkın yatırımlara itiraz etmesi ve memnun olmamaları, doğal ve orijinal cazibe merkezlerinin yerini yapaylarının alması gibi çeşitli unsurlar bakımından ayrılmaktadır. Araştırma sonuçları yaşanan bu gelir kayıplarının nedenlerini; küçük ölçekli benzer çok sayıda işletmenin kurulması, yeni kurumsal tesislerin destinasyonda faaliyette bulunması ve her şey dahil sistem ile otel müşterilerinin Kuşadası esnafı ile bağının kesilmesi olduğunu göstermiştir. Ekonomik krizin küresel ölçekte etkili olduğu 2000-2004 yılları arasında yerli ve yabancı turist sayısındaki düşüş nedeniyle turizm gelirlerinde de kesintiler yaşanmışsa da etkileri yıkıcı olmamıştır. Uzun yıllardır yerleşmiş ziyaretçi profilinin yanı sıra bu dönemde destinasyonu ziyaret eden turist profillerinde dikkat çekici farklar görülmeye başlanmış; eskinin kaliteli olarak ifade edilen turistlerinin yerine daha az gelir getiren ve nitelsiz olarak betimlenen İngiliz, İrlandalı, Sırp, Hırvat, Bulgar, İranlı, Roman, Yugoslav ve Bulgar turistlerin ziyaret ettiği belirlenmiştir.

Destinasyon yaşam seyrinin belirli bir modelin temel alınmasıyla gerçekleştirildiği çok sayıda araştırmaya rastlamak mümkündür. Buna rağmen geliştirilen modellerin ve yapılan kavramsallaştırmaların tüm turistik destinasyonlar için kapsayıcı bir yönerge sunması bakımından yetersiz kalacağını ifade eden araştırmalar da bulunmaktadır (Getz 1992; Hovinen 2002). Kuşadası'nın turistik yaşam seyrinin incelendiği mevcut araştırmanın sonuçları da geliştirilen modellerin kapsayıcı bir kavramsallaştırma sunamayacağı fikrini desteklemektedir. Bunun nedenleri arasında, ilgili modellerin destinasyonların biricikliğini, ülke gelişmişlik düzeyini, coğrafi konumunu, ulaşımını, iklimini, tarihini, sosyal ve kültürel arka planını, ülkesel turizm politikalarını ve benzeri örnekleri arttırılabilecek çok sayıda unsuru göz ardı etmesi gösterilebilir.

Destinasyonların yaşam seyrinin belirli bir zaman dilimi içerisinde artan turist sayısına bağlı olarak incelenmesini öneren bazı araştırmalarda zaman temel kavramken, zaman biriminin ve sı-

nırının yeterince açıklanmamış olması da üzerinde durulması gereken bir konudur. Nitekim Kuşadası, turizmdeki yaklaşık 100 yıllık geçmişiyle bugün hâlâ Türkiye'nin önemli bir destinasyonu olarak yerini korumuş, bu çalışmanın yapıldığı dönemde kurvaziyer turizmde patlama yaşandığı açıklanmıştır (Tourism News 2023, 16 Şubat). Ayrıca bölgede bir kruvaziyer terminali, bir marina, çok sayıda su altı ve su üstü spor merkezi ile günübirlik gezi teknesi işletmesi ve bu ana hizmet sağlayıcılara hizmet veren ikincil hizmet sağlayıcılar bulunmaktadır (Tuğdemir Kök ve Pakar 2022, Mayıs).

Son olarak ilgili alanyazında turizm destinasyonları yaşam seyrine ilişkin modellerin 1930-1980'li yıllar arasında geliştirildiği ve o dönemden bu yana turizm faaliyetlerinde ciddi dönüşümlerin meydana geldiği dikkate alındığında söz konusu modellerden birinin günümüz turizm destinasyonlarının yaşam seyrinin incelenmesinde yetersiz kalacağı not edilmelidir. Nitekim bakıldığında yaklaşık 100 yıllık turizm tarihinde Kuşadası, 2020 yılında iki önemli yapı ile adını UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ne yazdırarak (Sağlam 2022) destinasyon yaşam seyrini tamamlamak bir yana tarihi ve kültürel unsurlarıyla da ön plana çıkabileceğini göstermiştir. Bu bağlamda belirli bir destinasyonun yaşam seyrinin kendi bağlamında ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Mevcut araştırmadan da anlaşılacağı üzere söz konusu modeller destinasyon yaşam seyrinin incelenmesine yönelik bir dizi ipuçları vermesine rağmen kapsayıcı bir çerçeve çizmekten uzaktır.

Türkiye Turizm Tarihi Projesi gibi kapsamlı bir projeye dayandırılan mevcut araştırmanın sonraki araştırmaları yönlendirme potansiyeli bulunan bazı kısıtları bulunmaktadır. Araştırmanın yapılandırılmasında merkezi öneme sahip verilerin Kuşadası turizminin gelişiminde başat rol oynayan bireylerden toplanmasına rağmen farklı kaynaklarla veri çeşitliliğinin sağlanamamış olması bu kısıtlardan biridir. Diğer bir kısıt ise ilgili projede veri toplama sürecinin 2015 yılında son bulmasıdır. Ayrıca gelecek araştırmalarda da farklı destinasyonların gelişimini anlamak için kaynak veri olarak kullanılması ve ilgili destinasyonla-

rın benzer modeller çerçevesinde, kendi özgün bağlamlarındaki gelişim sürecinin incelenmesi önerilmektedir. Son olarak geçmişten günümüze bir sorun olarak Kuşadası gündeminde yer tutan altyapı ve üstyapı sorunları ilgili alanda uzman bilim insanlarından da destek alınarak çeşitli politikalar ve sorunlara çözüm önerileri üretilmesi gerektiği önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Adeyemi, O. ve Owoputi, A. E. (2023). Socio-Economic Patronage Pattern of Tourism Development in Nigeria: A Case Study of Ekiti State, *FUPRE Journal of Scientific and Industrial Research*, 7 (1): 11-22.
- Aji, K. B. ve Kusumawanto, A. (2020). Life Cycle Analysis of Pongkok Tourism Village, Polanharjo District, Klanten Regency, Central Java Province, *Journal of Indonesian Tourism and Development Studies*, 8 (3): 181-189.
- Arslan, E. (2022). Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51 (Özel Sayı 1): 395-407.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method, *Qualitative Research Journal*, 9 (2): 27-40.
- Butler, R. W. (1980). The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources, *Canadian Geographer/Le Géographe Canadien*, 24 (1): 5-12.
- Butler, R. W. (2006). The Origins of the Tourism Area Life Cycle, İçinde; R. W. Butler (Editör) *Aspect of Tourism: The Tourism Area Life Cycle, Vol. 1 Applications and Modifications* (ss. 13-26). Toronto: Channel View Yayınları.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide through Qualitative Analysis*. Londra: Sage.
- Christaller, W. (1963). Some Considerations of Tourism Location in Europe: The Peripheral Regions-Underdeveloped Countries-Recreation Areas, *Papers in Regional Science*, 12 (1): 95-105.
- Cohen, E. (1972). Toward a Sociology of International Tourism. *Social Research*, 39 (1): 164-182.
- Cope, D. G. (2014). Methods and Meanings: Credibility and Trustworthiness of Qualitative Research, *Oncology Nursing Forum*, 41 (1): 89-91.
- Doxey, G.V. (1975 Eylül). A Causation Theory of Visitor-Resident Irritants: Methodology and Research Inferences, İçinde; *The Impact of Tourism: Travel Research Association, 6th Annual Conference Proceedings* (ss. 195-198). San Diego.
- Enworo, O. C. (2023). Application of Guba and Lincoln's Parallel Criteria to Assess Trustworthiness of Qualitative Research on Indigenous Social Protection Systems, *Qualitative Research Journal*, 23 (4): 372-384.
- Farmaki, A., Georgiou, M. ve Christou, P. (2017). Growth and Impacts of All-Inclusive Holiday Packages: Echoes from the Industry, *Tourism Planning & Development*, 14 (4): 483-502.

- Figini, P. ve Patuelli, R. (2022). Estimating the Economic Impact of Tourism in the European Union: Review and Computation, *Journal of Travel Research*, 61 (6): 1409-1423.
- Getz, D. (1992). Tourism Planning and Destination Life Cycle, *Annals of Tourism Research*, 19 (4): 752-770.
- Gurtner, Y. (2016). Returning to Paradise: Investigating Issues of Tourism Crisis and Disaster Recovery on the Island of Bali, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 28: 11-19.
- Hovinen, G. R. (2002). Revisiting the Destination Lifecycle Model, *Annals of Tourism Research*, 29 (1): 209-230.
- Karakaş, M., Konuk, O. ve Çağan, K. (2007). Bolvadin'de Toplumsal Yapı ve Değişim, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2): 1-38.
- Kozak, M. ve Coşar, Y. (2017). Foça Club Med Tatil Köyü: Tarihçesi, Özellikleri ve Türkiye Turizmi İçin Sonuçları, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 28 (1): 39-57.
- Lincoln, Y. ve Guba, E. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills: Sage.
- Mason, P. (2008). *Tourism Impacts, Planning and Management*. New York: Routledge.
- Mbane, T. L., ve Ezeuduji, I. O. (2022). Local Resident Safety in Cape Town Township Tourism, *African Journal of Development Studies*, 12 (2): 249-274.
- Noronha, R. (1977). Social and Cultural Dimensions of Tourism: A review of the literature in english, World Bank Working Paper <https://pubdocs.worldbank.org/publicdoc/en/872711622703086138/World-Bank-Group-Archives-Folder-396181.pdf?redirect=no> Erişim Tarihi: 11 Mart 2023.
- Plog, S. (1974). Why Destination Areas Rise and Fall in Popularity, *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 14 (4): 55-58.
- Sağlam, H. S. (2022). UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi Bağlamında Kuşadası Eleştirisi ve Var Olmamış Bir Ceneviz Kolonisi: Scalanova, *Kent Akademisi*, 15 (2): 452-480.
- Scott, D., Simpson, M. C. ve Sim, R. (2012). The Vulnerability of Caribbean Coastal Tourism to Scenarios of Climate Change Related Sea Level Rise, *Journal of Sustainable Tourism*, 20 (6): 883-898.
- Smith, V. L. (2012). *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023). Konaklama İstatistikleri. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201120/konaklama-istatistikleri.html>, Erişim Tarihi: 16 Mart 2023.
- The World Bank. (2023). International Tourism, Number of Arrivals World Tourism Organization, Yearbook of Tourism Statistics, Compendium of Tourism Statistics and Data Files. <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL>, Erişim Tarihi: 14 Nisan 2023.
- Tourism News. (2023, 16 Şubat). Kruvaziyer turizmi rekor kırdı!. <https://www.turizmnews.com/kruvaziyer-turizmi-rekor-kirdi/28462/>, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2023.
- Tuğdemir Kök, G. ve Paker, S. (2022, Mayıs). Strategic Approach of Kuşadası Marine Tourism Sector. 6th International Congress on Political, Economic and Social Studies toplantısında sunulan bildiri (ss. 64-80). Sakarya.
- Turner, L. ve Ash, J. (1975). *The Golden Hordes: International Tourism and the Pleasure Periphery*. Londra: Constable.
- Türktarhan, G., Toker, A., ve Kozak, N. (2022). The Roots of Tourism: Hippies. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 7 (2): 85-94.
- Umberson, D. ve Karas Montez, J. (2010). Social Relationships and Health: A Flashpoint for Health Policy, *Journal of Health and Social Behavior*, 51 (S): S54-S66.
- Utomo, S. H., Wulandari, D., Narmaditya, B. S., Ishak, S., Prayitno, P. H., Sahid, S. ve Qodri, L. A. (2020). Rural-Based Tourism and Local Economic Development: Evidence from Indonesia, *Geo Journal of Tourism and Geosites*, 31 (3): 1161-1165.
- Zhang, J., ve Xiang, G. (2022). Revisiting the Relationship Between Tourism and Crime Based on a Dynamic Spatial Durbin Model, *Crime & Delinquency*, 68 (11): 2146-2171.
- Zopiatis, A., Savva, C. S. ve Lambertides, N. (2020). The Non-Inclusive Nature of 'All Inclusive' Economics: Paradoxes and Possibilities of the Resort Complex, *Tourism Management*, 78: 1-13.

Erdal ARSLAN

Gazi Üniversitesi Ticaret Turizm Eğitim Fakültesi, Konaklama İşletmeciliği Öğretmenliği Bölümü'nden mezun oldu (2013). Yüksek lisans derecesini Anadolu Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'ndan (2017), doktora derecesini Anadolu Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'ndan alan Arslan profesyonel turist rehberi olarak (2021) faaliyetlerini sürdürmektedir. Temel çalışma alanları; turizm sosyolojisi, sosyal psikoloji, nicel araştırma yöntemleri, nitel araştırma yöntemleridir.